

PADDESTOELENKARTERING IN BELGISCH LIMBURG DE LAATSTE 25 JAAR

Luc Lenaerts, Fonteinstraat 8, B-3560 Lummen, België

Het doel van het karteren van paddestoelen kan samengevat worden als het verzamelen van gegevens over verspreiding, frequentie van voorkomen, periodiciteit, ecologie en successie. Hiermee kan de mycologische waarde van natuurterreinen worden bepaald, de veranderingen in voorkomen en verspreiding worden nagegaan en beleids- en inrichtingsplannen kunnen worden beïnvloed.

Om de mycoflora van een gebied te leren kennen, is een systematische kartering met maximale vlakdekking en met grondig onderzoek van de hokken noodzakelijk. Ook is maximale aandacht nodig voor alle aanwezige biotopen. Het onderzoek van het gebied moet in elk seizoen en gedurende het gehele jaar gebeuren. Hiernaast moet het onderzoek vele jaren worden volgehouden en zal kennisoverdracht (en daardoor) vorming van nieuwe medewerkers) het rendement sterk vergroten. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de resultaten van de paddestoelenkartering in Belgisch Limburg de laatste 25 jaar.

KARTERING TOT 1985

De eerste echte inventarisatie gebeurde door E.P. Landewald Janssen, minderbroeder te Heusden-Zolder. Landewald Janssen hield een dagboek bij, waarin minutieus alle waarnemingen, met plaats en datum genoteerd werden. Hij noteerde trouwens niet enkel paddestoelen, maar was evenzeer begaan

met mossen, korstmossen, planten, vogels, enzovoorts. Als leraar schreef hij bovendien verschillende handboeken Frans. Het is pas jaren later dat ik beseftte dat de "L. Janssen" van mijn Franse handboeken in het middelbaar onderwijs dezelfde Landewald Janssen was die mij de basiskennis van mycologie bijbracht.

Mycologie in Limburg was evenmin denkbaar zonder de Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring. Vanaf de zestiger jaren werden regelmatig excursies georganiseerd samen met de Antwerpse vrienden. Antwerpse specialisten als Louis Imler en Frans Dielen konden, indien nodig na microscopisch onderzoek, vele waarnemingen bevestigen.

Toch was er geen sprake van een echte inventarisatie van de hele provincie. De kaart van de bezochte kilometerhokken tot 1985 toont aan dat vooral Midden-Limburg werd bezocht. Daar waren verschillende redenen voor. De voornaamste reden is dat in Midden-Limburg vele interessante natuurgebieden liggen. We noemen er enkele: het hele vijfvergebied in de driehoek Lummen-Zonhoven-Diepenbeek; staatsnatuurreservaten als

de Ten Haagdoorn Heide (Houthalen) en De Teut (Zonhoven) met heide en vennen; domeinen als Kelchterhoef, Hengelhoef, Bokrijk; de kasteelparken te Lummen, enzovoorts. Bovendien waren vele van de mycologen en niet in het minst Landewald Janssen woonachtig in dat gebied. Daarnaast werden stevast een aantal andere gebieden bezocht, zoals het Provinciaal Domein Nieuwenhoven te St. Truiden en de Lozerheide te Bocholt. In het voorjaar werd zeer vaak de Limburgse kalkstreek (Sint Pietersberg) te Riemst (Kanne) bezocht samen met de Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring, die daar hun voorjaarsweekends hielden.

In 1982 publiceerde Landewald Janssen een eerste overzicht van de belangrijkste tot dan toe gevonden paddestoelen in Limburg in Bulletin nummer 109 van Natura-Limburg, waarin 3000 tot 4000 waarnemingen besproken werden (JANSSEN, 1982). Ook werden de dagboeken van Landewald Janssen en Frans Dielen gebruikt voor karteringswaarnemingen van voor 1985 in Belgisch Limburg.

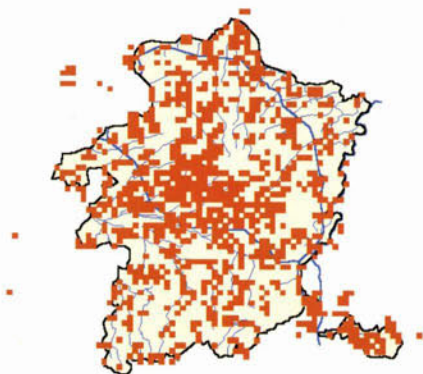
KARTERING NA 1985, MET NAME NA 1990

Na 1985 is geleidelijk aan gestart met een meer systematische kartering, hetgeen zal uitmonden in de publicatie van een atlas (LENAERTS, in prep.) Hier moet nogmaals vermeld worden dat het publiceren van een atlas niet mogelijk zou zijn zonder de medewerking van vele Antwerpse specialisten (André de Haan, Jos Volders en anderen) voor het bevestigen van de waarnemingen van vaak moeilijk determineerbare soorten.

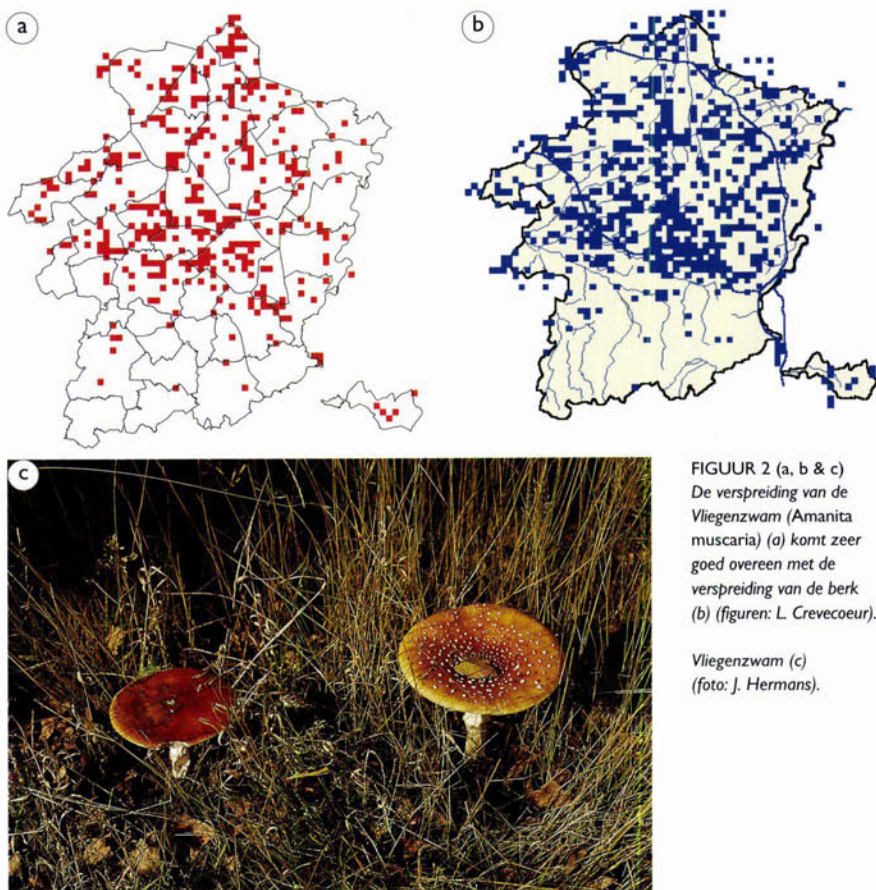
AANPAK

MAXIMALE VLAKDEKKING, SYSTEMATISCHE PLANNING

Tijdens de kartering werden zoveel mogelijk kilometerhokken bezocht, die gelijkmatig lagen verdeeld over de provincie (zie figuur 1). Ieder jaar werd op basis van stafkaarten een gedetailleerde planning gemaakt, die afhankelijk was van het seizoen.

FIGUUR 1
De ligging van de bezochte kilometerhokken in Belgisch Limburg in de periode na 1985 (figuur: L. Crevecoeur).

FIGUUR 2 (a, b & c)
De verspreiding van de
Vliegenzwam (*Amanita
muscaria*) (a) komt zeer
goed overeen met de
verspreiding van de berk
(b) (figuren: L. Crevecœur).

Vliegenzwam (c)
(foto: J. Hermans).

Vervolgens werden de opdrachten uitgedeeld. De planning werd tijdens het jaar bijgesteld. Belangrijke hokken werden tijdens het jaar meermalen bezocht, gedurende een periode van meerdere jaren.

BIOTOPEN

Bij de planning werd rekening gehouden met de geomorfologie, bodem en ecologisch belangrijke gebieden. De belangrijkste gebieden kregen voorrang, maar uiteindelijk werden bijna alle gebieden bezocht. In dit verband moet de situatie in Belgisch Limburg beschouwd worden als bijzonder complex. De

bodemdistricten bestaan uit de Kempen (zand), de Zandleemstreek (zandleem), de Leemstreek (leem), de Maasvallei (meerdere bodems) en Voeren (hoofdzakelijk leem en kalk). De Sint Pietersberg (kalk) wordt meestal tot de Leemstreek gerekend. De "Ekologisch Belangrijke Gebieden" vormen bovendien een "lappendeken" op de kaart van Limburg. Deze gebieden bestaan uit heide en vennen, mijnterrils, wateringen vertrekkend van het Albertkanaal, de Zuid-Willemsvaart en het Kempens Kanaal, de uiterwaarden van de Maas, beekvalleien, vijfgebieden in Midden-Limburg, naald- en loofbos-

sen, "getuigenheuvels" (in de buurt van Lummen en Diest), holle wegen (vooral in de Leemstreek), spoorwegbeddingen (bijvoorbeeld de oude spoorwegbedding van De Teut in Zonhoven), schrale graslanden (bijvoorbeeld in Ketten, Voeren en nabij het Veursbos), de Sint-Pietersberg (Kanne: het plateau van Caestert met het Overbos) en kasteelparken en domeinen.

EXCURSIES HET GEHELE JAAR

Voor 1985 was er vanaf half november tot eind april een periode van bijna volledige mycologische inactiviteit op het terrein. Sinds 1985 werd gepoogd om gedurende het gehele jaar de terreinen te bezoeken. De periodieke verschijning (fenologie) van paddestoelen na 1985 laat daardoor een mooie glooiende curve over het gehele jaar zien.

KENNISOVERDRACHT

Microscopische controle van de soorten gebeurde door mij en door leden van de Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring. Kennisoverdracht op medewerkers vond plaats via de samenwerking tussen Mycolim (Vereniging van de Limburgse mycologen binnen Likona) en de Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring. Ook tijdens excursies en determinatie-avonden werd getracht de kennis te verruimen. Het kennisniveau van de medewerkers speelt namelijk een cruciale rol in de kartering.

RESULTATEN

MAXIMALE VLAKDEKKING, SYSTE-MATISCHE PLANNING

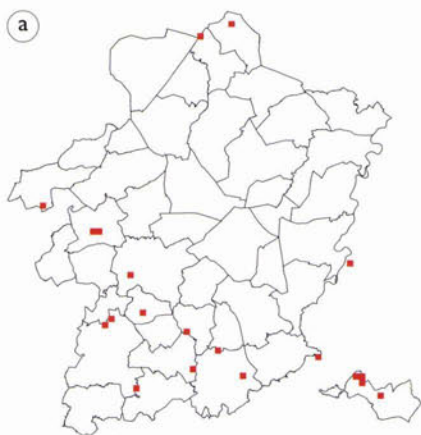
Het aantal bezochte kilometerhokken is zeer groot. Een voorbeeld met aantallen: in 1997 werden er bijvoorbeeld circa 1000 soorten gevonden en werd er ongeveer 1000 vierkan-

FIGUUR 3
De Paardehaartaailing (*Marasmius androsaceus*) (foto: G. Dings).

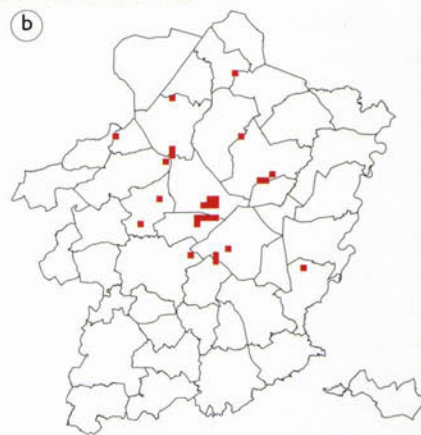
FIGUUR 4
De Zadelzwam (*Polyporus squamosus*) (foto: G. Dings).

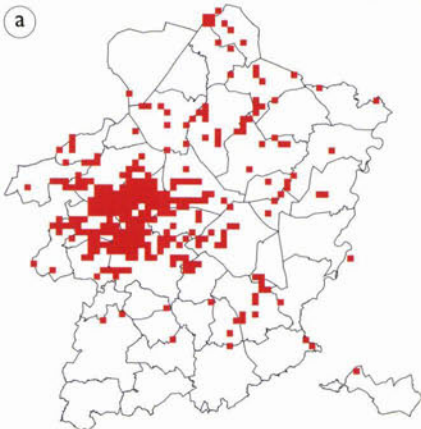
FIGUUR 6 (a & b)
De Veenmosgrauwkop
(*Tephrocycbe palustris*)
(a) wordt gevonden rond
de Limburgse vennen (b)
(foto: P. de Vreel/figuur: L.
Crevecoeur).

FIGUUR 5 (a & b)
Gezien zijn verspreiding
(a) lijkt de Vuurmelkzwam
(*Lactarius hortensis*) (b)
te houden van zandleem
en leem, maar niet van
zand (foto: P. de Vreel/
figuur: L. Crevecoeur).

FIGUUR 7 (a & b)
De Pijpknotszwam
(*Macrotrophula fistulosa*)
groeit in de late herfst tot
in het voorjaar op
(zwarte) els (foto: G.
Dings/figuur: L.
Crevecoeur).

te kilometer afgelopen. Dit heeft geleid tot meer dan 30.000 waarnemingen. Toch blijven sommige "gebieden" onvoldoende bezocht. Hier wordt vooral gedacht aan militaire en Koninklijke Domeinen (Opgrimbie, Helchteren en Leopoldsborg). Ook wegbermen verdienen veel meer onze aandacht. De (bijna) maximale vlakdekkende kartering is zeer mooi te zien aan de verspreiding van een aantal zeer algemene soorten zoals Vliegenzwam (*Amanita muscaria*) en Paardehaartaailing (*Marasmius androsaceus*). De verspreiding van de Vliegenzwam komt, alhoewel de soort niet strikt aan de berk is gebonden, zeer goed overeen met de verspreiding van de berk in Limburg (zie figuur 2). De versprei-

ding van de Paardehaartaailing (figuur 3) toont een duidelijke relatie aan met de verspreiding van naaldbomen in Limburg.

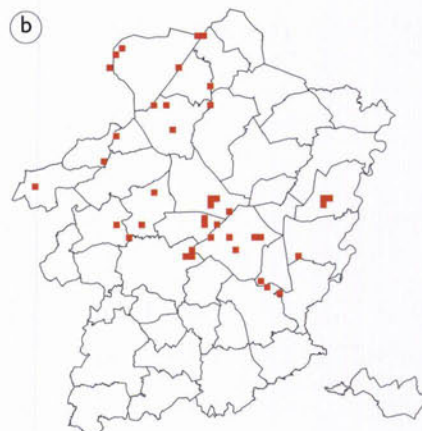
BIOTOPEN

Aan de hand van de verspreiding van een aantal andere soorten kan zeer goed de verbondenheid met speciale bodems of biotopen worden aangetoond. De verspreiding van de Zadelzwam (*Polyporus squamosus*) (figuur 4) toont zeer goed diens voorkeur voor leem en holle wegen. De Vuurmelkzwam (*Lactarius hortensis*) (figuur 5) lijkt te houden van zandleem en leem, maar niet van zand. De Veenmosgrauwkop (*Tephrocycbe palustris*) (figuur 6) wordt teruggevonden in

of rond de Limburgse vennen. Een schitterend resultaat van een biotoop gericht onderzoek is dat van de Pijpknotszwam (*Macrotrophula fistulosa*) (figuur 7). De Pijpknotszwam groeit vooral op (Zwarte) els en verschijnt pas laat in de herfst. Gericht onderzoek onder elzen in de late herfst en in het eerste deel van de winter heeft de opmars van deze soort duidelijk aangetoond. Vóór 1993 was dit in Vlaanderen nog een zeldzame soort.

Niet alle biotopen zijn goed bezocht, zoals bijvoorbeeld de rietkragen. Hier groeit het Rietwielkje (*Marasmius limosus*), een kleine, maar gemakkelijk te determineren paddestoel die op Riet (*Phragmites australis*) groeit. In de Abee-

FIGUUR 8 (a & b)
De Denneslijmkop
(*Hygrophorus*
hypothejus) groeit in de
late herfst in naaldbossen
(foto: G. Dings/figuur: L.
Crevecoeur).

vallei komt deze soort voor, maar ook langs de wateringen van de Loozerheide en in Zuten-daal. Alhoewel het Rietwielje niet zeer algemeen is, maar ook niet zeer zeldzaam, is het duidelijk dat er nog meer gezocht moet worden in rietkragen.

EXCURSIES HET GEHELE JAAR

Ook "verkeerde kaartbeelden" kunnen ontstaan. Wanneer bijvoorbeeld de verspreidingskaart van *Puccinia adoxae* bekeken wordt, een Roest op Muskuskruid (*Andoxa moschatellina*), lijkt deze soort slechts voor te komen in de kalkstreken van Belgisch en Nederlands Limburg en in Voeren. Wanneer de verspreidingskaart van Muskuskruid bekeken wordt, rijst het vermoeden dat de soort veel algemener is en dat de kaart misschien eerder de verspreiding van de excursies in het voorjaar weergeeft. Het belang van onderzoek gedurende het gehele jaar kan ook geïllustreerd worden aan de hand van de verspreiding van de Denneslijmkop (*Hygrophorus hypothejus*) (figuur 8). Dit is een mycorrhizazwam kenmerkend voor den-nenbos, die erg achteruit zou gaan. Vastgesteld werd echter dat de soort regelmatig pas gevonden werd na half november, op een ogenblik dat er nog nauwelijks mycologische excursies plaatsvonden. Bovendien zijn naaldbossen niet de meest geliefde terreinen om in rond te lopen en naar paddestoelen te gaan kijken. Voor Belgisch Limburg lijkt de Denneslijmkop thans geen zeldzame soort te zijn. De vraag of ze vroeger veel frequenter voorkwam, kan echter niet beantwoord worden.

KENNISOVERDRACHT

Het belang van de eigen kennis en die van de medewerkers is uiteraard cruciaal in een kartering. Het behoeft geen betoog dat de kennis van de verspreiding van een aantal moeilijk op naam te brengen soorten, bijvoorbeeld uit de genera *Galerina*, *Conocybe*, *Cortinarius*, zeer beperkt blijft. Ook werden tot nu toe hoofdzake-

lijk de Steeljeszwammen (*Basidiomyceten*) bestudeerd. Het belang van de kennis kan vermoedelijk geïllustreerd worden aan de hand van de verspreiding van de Gewone harpoenzwam (*Hohenbuehelia atrocoerulea*). Het voorkomen in Tessenderlo (Asdonk), Heusden-Zolder (Terlaemen) en op de Sint Pietersberg te Riemst (Kanne) doet het vermoeden rijzen dat frequent bezoek door leden van de Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring hier zeer belangrijk was.

BEÏNVLOEDING BELEIDSPANNEN

Op enkele plaatsen kon het beleid voor mycologisch interessante natuurterreinen beïnvloed worden. Gedacht wordt aan Zammelen (Tongeren), Gelinden (St. Truiden) en Gellik (Lanaken). In Gellik konden twee beheersovereenkomsten gesloten worden voor wasplatenweiden.

ZIJN ER SOORTEN UITGESTORVEN?

Persoonlijk heb ik het moeilijk met de aanduiding "uitgestorven soorten". Op 2 oktober 2000 vond ik in de Kiewitdreef te Hasselt onder eik de Avondroodstekelzwam (*Sarcodon joeides*), een zeer zeldzame zwam. De enige vroegere waarneming gebeurde op 18 september 1939 ook in... de Kiewitdreef te Hasselt. Het is ook nuttig om te kijken naar de "voormalige" verspreiding van uitgestorven soorten in Vlaanderen en de "actuele" verspreiding van bedreigde en met uitsterven bedreigde soorten in Vlaanderen (WALLEYN & VERBEKEN, 2000). Het is duidelijk dat Limburg in Vlaanderen een belangrijke positie inneemt met betrekking tot de "bedreigde en met uitsterven bedreigde soorten". Het toont overtuigend aan, dat in Limburg recent intensief gekarteerd werd. De jarenlange observatieduur in Belgisch

Limburg lijkt mij desondanks onvoldoende om over het verdwijnen van soorten te oordelen.

SUMMARY

MAPPING FUNGI IN BELGIAN LIMBURG OVER THE LAST 25 YEARS

This article presents an overview of the results of fungi mapping in the Belgian province of Limburg over the last 25 years. The purpose of the mapping is to collect data on the dispersion of fungi, their frequency of occurrence, periodicity, ecology and succession. This data can be used to assess the mycological value of conservation areas, monitor changes in distribution and dispersion, and influence policymaking and management plans for conservation areas.

Surveying the mycoflora of a particular area requires careful and systematic mapping and thorough examination, paying close attention to all biotopes in the area. The area must be surveyed throughout the year, in all seasons, and the survey must be kept up for many years. This means that any knowledge acquired during the surveys must be transferred to new collaborators, to ensure maximum efficiency. The value of surveys is often affected by a lack of observers and the large numbers of fungi, as plants and birds are more popular and easier to identify.

LITERATUUR

- JANSSEN, L., 1982. Paddestoelenoverzicht in Belgisch Limburg. *Natura-Limburg*, 1982: bulletin 109.
LENAERTS, L., in prep. Verspreidingsatlas van paddestoelen in Belgisch Limburg. Likona, Hasselt.
WALLEYN, R. & A. VERBEKEN, 2000. Een gedocumenteerde Rode Lijst van enkele groepen paddestoelen (macrofungi) van Vlaanderen. Mededeling Instituut voor Natuurbehoud, 7: 1-84.